

Kuršmidi-Marešalci

P. Džaja*, S. Sinković, M. Palić, J. Mihalj i K. Severin

Sažetak

Njemačka riječ kurschmied (kur-lijčenje, schmied-kovač) adekvatna je romanskoj riječi mareskalk *-marh (konj)* i gotske riječi *skalk (sluga)*. Posebna vrsta kuršmida bili su vojni kuršmidi. Njihova djelatnost zamire početkom 19. stoljeća, a vojnih kuršmida u drugoj polovici 19. stoljeća, a u Austro-ugarskoj 20.-tih godina 20. stoljeća. Prvi pisani trag o kuršmidu kod nas potječe od Mladena II. Bribirskog iz 1314. g. kada je na njegovu dvoru privremeno boravio mareskalk Nolphio. Veterinari su se pobunili protiv njihove djelatnosti, jer su mislili da ne mogu

na osnovu svoje naobrazbe liječiti životinje, a što će na koncu biti i potvrđeno. Uz položen tečaj mogli su liječiti konje i pregledavati meso ako su za to bili osposobljeni. Iako neki autori navode da su kuršmidi i marešalci isto, drugi navode da su kuršmidi bili njihovi podčinjeni zbog čega u radu pišem odvojeno o navedenim nazivima. Imajući u vidu predmete koje su slušali i polagali, svakako možemo navesti da su marešalci dali znatan doprinos u liječenju domaćih životinja, to jest konja.

Ključne riječi: *kuršmid, marešalk, konji*

Riječ *curschmied* ili *kurschmied* odgovara romanskoj riječi *mareskalk*.¹ Prvi „liječnici“ životinja na ovom prostoru Europe pojavljuju se u 11. stoljeću pod imenom *mareskalk* što znači dvorski konjušar kome nije bila samo dužnost da se brine o uzgoju i držanju konja nego i o njihovu liječenju i potkivanju. Kod nas prvi pisani trag govori da je prvi *mareskalk* bio Nolphia na dvoru Mladena II Bribirskog² 1314. g. te da je njegovo sjedište bilo nedaleko od Splita gdje se nalazio hospicij ispod stare tvrđave Klisa, a gdje je bilo sjecište putova, posebno put prema

Bosni.³ Taj hospicij kasnije će se pretvoriti u lazaret (1592.), odnosno karantenu čiji je sačuvan nacrt iz 1731. g. i slika iz 1940. g., a koja se srušila 1965. g. Pretpostavlja se da su u njima radili veterinari. Postoje pretpostavke da su u okolici Zagreb bili i u 13. stoljeću.

Riječ *Curschmied* ili *Kurschmied* (kur-lijčenje, *smchmied-kovač*) na njemačkom označava kovača, potkivača koji ujedno liječi konje. Riječ odgovara talijanskom izrazu *mareskalk*. U Italiji ih u većem broju nalazimo već u 11. stoljeću, a u 14. stoljeću se nalazi jak stalež veterinarara. U užem smislu kasnije pod pojmom *kuršmid* podrazumijevao se apsolvent

1 Zavrnik, V. (1978.): Kuršmidi II. Vet. glasnik 32, 357-362.

2 Zavrnik, V. (1980.): Mareskalk na dvoru Mladena II Bribirskog i recept Hermana II. Celjskog. Vet. glasnik 34, 527-529.

3 Orban, R. (1979.): Prvi veterinar u Dalmaciji na dvoru Mlaedna II Bribirskog god. 1314. u Splitu.

Dr. sc. Petar DŽAJA*, dr. med. vet., redoviti profesor, (dopisni autor, e-mail: dzaja@vef.hr), Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska; Sonja SINKOVIĆ, dr. med. vet., Hrvatski veterinarski institut Zagreb, Hrvatska; Magdalena PALIĆ, dr. med. vet., Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska; Josip MIHALJ, dr. med. vet., Veterinarska ambulanta Soljani, Hrvatska; dr. sc. Krešimir SEVERIN, dr. med. vet., redoviti profesor, Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska

austrijskih vojnih veterinarskih škola 18. i 19. stoljeća koji su činili posebnu instituciju austrougarske vojske koja ih je zadržala sve do 1908. g., stvarno do 1918. g., a ostale vojske napustile su ih znatno ranije.⁴

Na čelu konjušnice stajali su marštaleri (konjušnici) koji su vodili brigu o staji, stoci, njihovoj prehrani, priboru i potkivanju i sl. U početku su bili feudalni podložnici, kasnije slobodnjaci i na kraju plemići. Kuršmidi su izvještavali mareskalka o pojavi nekih problema u svezi sa životinjama, a koji su im davali upute o njihovu liječenju. U 17. st. Frener navodi da u Njemačkoj nije bilo veterinara, a vojnici su konje sami liječili, ili su pozivali trupnog kovača u pomoć jer je kovač tada bio i konjski liječnik. On navodi da je 1790. g. u Berlinu počelo predavanje u novoosnovanoj veterinarskoj školi kada se školovalo 39 kovača iz pukova, 6 đaka za marešalce i 1 civilni đak. Reforma ove škole 1818. g. raspoznavala je 3 vrste apsolventata, a u treću vrstu spadali su kuršmidi. Reforma kralja Friedricha Wilhelma II. pruskog poboljšala je donekle položaj kuršmida i trupnih potkivača, jer su ih uvrstili u švadronski podštab, poput kirurga, puškara i sedlara. Kandidati za kuršmida trebali su znati samo čitati i pisati. U prvim godinama 19. st. u većini njemačkih zemalja njih će zamijeniti diplomirani veterinari u vojskama koji su preuzeli terapiju i preventivu, a potkivanje preuzimaju majstori potkivači⁵.

Oko 800-te godine na zapadu se također uvodi potkivanje konja, što je uvjetovalo stvaranje novog zanata, to jest zvanje *kovača*. U tom razdoblju nastaje cijenjeno zvanje *mareskalk* ili *marešal*, koje je označavalo ljude koji su nadzirali konje, brinuli se o rasplodu, znali liječiti neke bolesti, bili zaduženi za organizaciju

lova, održavanje konjskih smotri i turnira, bili su odgovorni za uporabu konja u svakom smislu. Umjesto pojma *medicina veterinaria* počinje se upotrebljavati termin *mareschalia*, koji je označivao liječenje i potkivanje konja, ali i općenita znanja o konju.⁶

Riječ mareskalk nastao je od keltske riječi *marh* (konj) i gotske riječi *skalk* (sluga), dakle *konjušar*.⁷ Neki smatraju da je riječ nastala od franačke riječi *marhschalk* (staronjemačka riječ *marahschale* i starofrancuska riječ *mareschal*) i koja se javlja u kasnolatinским tekstovima u obliku *mariscalcus* i sl. U prvotnom značenju u najstarijim primjerima označavala je osobu, posebice slugu koji se bavi timarenjem konja- konjušar. Ovo značenje imala je u Salijskom zakonu iz 5. stoljeća. U germanskim jezicima ovaj pojam prije 13. stoljeća označavao je ne samo slugu nego i dvorskog konjušara, a što je bilo zvanje visoke dvorske titule (osobe blizu vladara). Na francuskom jeziku riječ *marechal* ponajprije je označavala konjušara i potkivača konja, ali i konjičkog oficira. Od početka 13. st. postojao je *maréchal de France* koji je uz *connétable*-a bio cijelo vrijeme dio kraljevskog režima, najviši vojni zapovjednik. Kod nas se prvi put spominju u 13. stoljeću. Hipijatri, ili mareskalki dobili su naziv od riječi konj, koji je u srednjem vijeku imao važnu ulogu u životu ljudi (osvajanje područja, migracija naroda, križarski ratovi i dr.). Mareskalki su se brinuli o uzgoju i rasplodu konja, njihovu smještaju, prehrani, njezi, konjskom priboru, kolima, kočijama i svemu ostalom što je bilo potrebno u vezi s konjima. Iako se njihova djelatnost često povezuje s njegovom kopita, potkivanje još nije bilo poznato u ranom srednjem vijeku. Potkivanje konja prvi se put spominje u

4 Zavrnik, V. (1975.): Kuršmidi. Vet. glasnik 29, 387-395.

5 Zavrnik, V. (1978.): Kuršmidi II. Vet. glasnik 32, 357-362.

6 Turudić, V. (1979.): Srednjovjekovno vojno veterinarstvo. (I.). Vet. glasnik 33, 1027-1031.

7 Rapić, S. (1971.): Veterinarstvo u feudalizmu. Veš. stn. 2, 106-111.

zakonima Alemans 1185. g.⁸ Prvi podatci s istoka o potkivanju konja potječu iz 6. stoljeća. Iz 9. st. sačuvana je ratna naredba bizantskog cara Leona IV. u kojoj se spominje polumjesačasta potkovića. Od 1852. g. naziv kuršmid postupno se gubi. U Austougarskoj kod svakog artiljerijskog i konjaničkog puka kuršmid je mogao napredovati u konjskog veterinarara. Tako razlikujemo kuršmide starog formata do 1873. g. i novog formata do 1908. g. Od 1863. g. umjesto kuršmida uvedena su isključivo vojnička zanimanja veterinar i viši veterinar. Kuršmidi su se školovali u vojno-veterinarskom institutu, a od 28. 9. 1863. g. onim kuršmidima koji su bili u vojsci dulje od 3 godine uz dobru preporuku, moglo se dopustiti vršenje prakse liječenja konja. Zato 1894. g. Ministarstvo unutarnjih poslova dopušta kuršmidu Johannu Ensleu vršenje konjske prakse i isticanja firme „Konjski marveni liječnik.“ Mađarski veterinari 1900. g. traže da se „napuste“ vojni kuršmidi i da se za dipl. veterinare uvedu oficirski činovi i činovi štapskih veterinarskih oficira. Tek 1908. g. Ministarstvo vojske ukida instituciju vojnog kuršmida koje zamjenjuju vojnički potkivački majstori. Mareskalki-kuršmidi imali su svoje radionice za potkivanje, stalnu plaću, stručne knjige imajući 2,5 puta manju plaću od liječnika, ali su oni još svoje usluge naplaćivali, a liječnici nisu. Pod konjskim vidarima podrazumijeva se pojam kuršmid.⁹

Marešalci u 13. stoljeću su: 1202. g. Johannes Scot, 1221. g. Ladislav kod požeškog župana, 1224. g. Dionizije kraljev konjušnik, 1245. g. Charlepsch Wichordus, (Karantanija), 1248. g. Ulrihov marascalus iz Otenburca, 1270. g. Bnchadus od Chilingenercha iz Češke. Poznati kuršmid-mareskalj

u 13. st. je Jordanus Rufus kod cara Friedrika II. na dvoru u Napulju koji je bio najviši vrh društvene ljestvice¹⁰. U to doba autori najpoznatijih knjiga su kuršmidi-mareskalki. Majstor Albranz je u 13. stoljeću bio prijatelj cara Friderika II., njegov glavni konjušar na dvoru u Napulju. Bio je potkivački majstor, konjski liječnik, kuršmid, odnosno mareskalk.

Spominjani marešalci u 14. stoljeću su 1304. g. M. iz Karinthie, 1314. g. Nolphio kod bana Mladena II. Bribirskog, 1330. g. Leone de Monterio, 1318. konjušnica, 1321. g. konjušnica, 1346. g. Pavao konjušnik u Zadru, oko 1350. g. u Dvigradskom statutu, Piranu, 1381. g. u Dubrovniku, a 1389. g. spominje se konjušnik. Sljedeći autor knjiga bio je Lurentius Rusius konjski liječnik iz Rima te Maurus pisac iz 14. stoljeća.

Već 1364. godine spominje se *menescalca* kao pratitelj ugarskog kralja Lajoša. Pretpostavlja se da je ostao u službi do 1381. g. Poznato je da je 1379. g. u Dubrovniku djelovao konjušar kojemu je povjereno liječenje konja bosanskog kralja Tvrtka. Godine 1385. u službu su primljena dva konjušara, Nardi i Antonije (1385.-1389. g.) koji su za godinu dana dobili 200 perpera. Svađali su se te je kasnije u službi ostao samo Antonije. Ivan Matiaschevic (1390.-1392. g.) primljen je u službu s plaćom od 10 zlatnih dukata pod uvjetom da mora potkivati konje Dubrovčana za 5 groševa, a druge može naplatiti kako mu se sviđi. Njega će naslijediti Martinus de Santo Dimitrio (1392.-1385. g.). Navodi se da je Malo vijeće 1. lipnja 1392. g. primilo u službu Martina iz Sremske Mitrovice kao konjušara s plaćom od 30 dukata. Radeć Chuć (1395. g.) obavljao je konjušarski zanat, a Antonius *mareschalchus equorum* bit će u službi do 1396. od 1397. g. Nakon njega u službu dolaze Peter Michelyevich i Bogich Peternich koji se spominju samo

8 Rapić, S., B. Miklaušić (1965.): Sveti Eligije-zaštitnik veterinarara, stočara i životinja. *Vetserum* 13, 408-411.

9 Zavrnik, V. (1975.): Kuršmidi. *Vet. glasnik* 29, 387-395.

10 Zavrnik, V. (1975.): Kuršmidi. *Vet. glasnik* 29, 387-395.

20. listopada 1379. g. Njih će naslijediti konjušar Peter Ungarus (1398.-1402. g.) s plaćom od 30 perpera godišnje. Kao *mareschalchus* 1399. g. spominje se Jurech te Chaloe (1402. g.).

Spominjani marešalci u 15. stoljeću su 1403. g. Alojzije de Aldemarisco, 1449. g. Bernardo Gribyner kod Urliha Celjskog u Zagrebu, a isti će se u Zagrebu spominjati i 1450. g. i 1465. g., 1461. g. Petar i Johan Banychyn, 1466. g. spominje se u Turopolju¹¹. U Dubrovniku su radili: Stephanusa de Mediolana (1403.-1404. g.), *mareschalchus equorum*, naslijedit će Bogich Chalos (1407.-1430. g.), a zaključujemo da nije bio dobar stručnjak jer mu je vlada odredila malu plaću. Njega je naslijedio magister Johannes de Lecio (1431.-1433. g.). Evangelist Johannis de Fabriano ili Marchianus (1434.-1435. g.), Magister Gasparinus (1435.-1437. g.), magister Matheus Johannis de Firmo (1438.-1441. g.), magister Nicola (1442.-1443. g.), magister Johannes de Francia (1444.-1453. g.), Longinus (1435.-1455. g.), magister Raphael (1455.-1459. g.), magister Johannes Marci de Camerino (1459.-1461. g.), Cola Bacilerius (1461.-1462. g.), magister Monginus (1462.-1464. g.), Pethar Radovanovich (1476. g.), Philippus Jacobi Siculus (1468.-1469. g.), Radic Stancich (1469. g.), magister Johannes de Sancto Genesio de Apulia (1472.-1482. g.), magister Donatus de Licio (1485. g.), magister Dominicus Jacobi de Gravina de Bari (1485.-1518. g.), magister Michael (1497.-1518. g.).^{12,13}

11 Vjerojatno rukopis od Grmeka iako liči Brozovićevu pisanju i čuva se u Muzeju Veterinarskog fakulteta pod „Marešalci“ (Grmek).

12 Šundica, Z. (1970.): Prilog proučavanja veterinarske službe u starom Dubrovniku. Naučno društvo za historiju zdravstvene kulture Jugoslavije. Beograd.

13 Džaja, P., K. Severin, Ž. Grabarević, D. Agičić, I. Vranješ, E. Šatrović (2014.): Statut grada Dubrovnika iz 1272. o životinjama i proizvodima životinjskim proizvodima i veterinarska služba u starom Dubrovniku. Hrv. vet. vjesnik 22, 42-46.

U Francuskoj je dekretom Napoleona I. od 15. 1. 1813. školovanje razdijeljeno u dva dijela i to u trajanju tri i dvije godine. U prvom tečaju predavalo se o gramatici, anatomiji, exterijeru, botanci, farmaciji te farmakologiji, veterinarsko sudskoj medicini, patologiji i klinici. Nakon završene škole u trajanju od tri godine kandidati su dobivali titulu marechal veterinaire (kuršmid). U Francuskoj kuršmidi su djelovali u vojsci kao Maitres marechaux puno prije osnivanja veterinarskih škola, a od 17. 4. 1772. g. prozvani su Marechaux experts da bi ih poslije dekretimima od 25. 3. 1776. g., 25. 7. 1784. g., i 17. 3. 1791. g. prozvali ponovno Maitres marechaux. Dekretom od 10. 1. 1794. g. nazvani su Artistes veterinaires prvog i drugog razreda. U prvom razredu imali su čin o oznaku kvartimeistera (osoba koja se brine o nastambi), a drugog razreda imali su čin i oznaku adjutanta. U Njemačkoj je kod svake eskadre bio po jedan kuršmid u činu kaplara i jedan potkivač bez čina. U Prusiji su vojnički veterinari morali biti kovački pomoćnici od 1790. g. su bili kao zastavnici i kuršmidi koji su nakon svršenog tečaja na veterinarskoj školi namješteni u činu potčasnika. Tek od 25. 1. 1853. g. kod svake konjičke i topničke pukovnije bio je jedan Rossarzt (veterinar) u činu kapravla namješten, a na osnovu raspisa od 9. 1. 1863. g. kuršmidi su dobili naslov Unterrossarzt (podveterinar). Od 1805. g. nadzor nad kuršmidima u vojsci dan je ravnatelju veterinarstva, a od 1808. g. bio je jedan armijski veterinar, 1810. g. naslov liječnici konja. Od 1815. g. primili su oberkuršmidi čin podkirurga, 1821. g. veterinari, 1822. g. dobili su brigadni potkivači čin kirurških vježbenika. Od 1813. g. imala je svaka konjička pukovnija osim liječnika za konje i jednog praktikanta.¹⁴

U diplomu kuršmida Matije Dužaića je navedeno da je primio Absolutorij kojim je

14 Brozović, L.: Interna skripta.

stekao pravo da ga se proglasi sposobnim za kuršmida iako se dobiva dojam da se ova riječ mogla prevesti kao liječnik kovač. Iz ove diplome vidljivo je da je studirao 1848. g. i 1849. g. i da je potpuno apsolvirao dvogodišnji tečaj o liječenju životinja, koji je propisan za liječnike-kovače. U prvoj godini slušao je i položio sljedeće predmete. Teorija i praksa potkivanja, Tootomija i Zoopsihologija, Temelji fizike i kemije, Opća Patologija. U drugoj godini isti je slušao i položio sljedeće predmete: Patološka zootomija, Eksterijer konja, Znanost iz konjogojstva (Pomoć kod poroda konja, Sudsko veterinarstvo), Prirodopis i higijena domaćih životinja, Veterinarska kirurgija i znanost o operacijama, Nosologija i terapija unutrašnjih bolesti domaćih životinja.¹⁵ U Austro-ugarskoj monarhiji u konjičkim pukovnijama bio je raspored da su po eskadronima obavljali potkivanje i veterinarske poslove kuršmidi, a njihov posao nadzirao je pukovnijski veterinar, u pravilu diplomirani veterinar. U slučaju da im se nije sviđao takav posao kuršmidi su napuštali vojsku i otvarali su potkivačnice, a uz to i liječili bolesnu stoku ili su stupili u općinsku službu kao pregledavači stoke za klanje i mesa iz kojih su području posjedovali odgovarajuće svjedodžbe ili kao kanceliste ukoliko su obavili 6.-mjesečnu praksu otišli u kotarska poglavarstva kao manipulativni činovnici. Apsolutorij izdan 1892. g. polaznici dvogodišnjeg tečaja za kuršmida mogli su istovremeno polaziti u istoj školi i nastavu za 6 razreda gimnazije i nakon polaganja tih ispita stjecali su pravo upisa na veterinarsku visoku školu koja je trajala još 2 godine. U slučaju da su sve to završili stjecali

15 Lukačević, J. (1973.): Prikaz svjedodžbe iz 1849. g. o završenom školovanju jednog kuršmida. Vet. glasnik 27, 859-861.

su diplomu veterinara koji su se vraćali u jedinicu kao veterinarski oficiri, a oni koji nisu položili ispite za 6. razreda gimnazije, vraćali su se u jedinicu kao kuršmidi. Oni su bili smješteni u vojarni, a dolazili su dnevno na Institut za predavanje i vježbe, a predavanja i vježbe koje su se odnosile na druge životinje osim konja oni su ih napuštali. Za vrijeme svoga tečaja mogli su slušati na Vojno-veterinarskom institutu predavanja iz discipline „Pregled stoke za klanje i mesa“, a nakon položenih ispita dobivali su svjedodžbu.¹⁶

U Alforu su se u 18. stoljeću školovali kuršmidi i veterinari (medicin veterinaire), a na veterinarskoj školi u Beču osnovanoj 1767. g. uz kuršmide školovali su se poljoprivrednici, lovci, kovači i dr.¹⁷ U 18. stoljeću kuršmidsko školovanje trajalo je 3 godine, a za veterinara još dvije godine.

Stanje veterinara u Austriji 1890. g. (po Monatschrift fur Tierartzl XV 142.)

Ukupno je 760 veterinara

	Veterinara	Kuršmida
Češka	150	83
Donja Austrija	64	131
Kranjska	10	1
Dalmacija	8	

Primanje u službu veterinarskih empirika u 14. i 15. st. ne razlikuje se od primanja u službu drugih magistara uključujući liječnike i kirurge.¹⁸

16 Šlezić, M. (1975.): Kuršmidi-Veterinarski pomoćnici. Vet. glasnik 29, 151-153.

17 Zavrnik, V. (1975.): Kuršmidi. Vet. glasnik 29, 387-395.

18 Savin, P. (1973.): Prinos proučavanju veterinarske službe u Dubrovačkoj Republici. Praxis vet. 21, 97-101.

Kuršmids-Mareskals

Petar DŽAJA, DVM, PhD, Full Professor, Faculty of Veterinary Medicine University of Zagreb, Croatia; Sonja SINKOVIĆ, DVM, Croatian Veterinary Institute, Zagreb, Croatia; Magdalena PALIĆ, DVM, Faculty of Veterinary Medicine University of Zagreb, Croatia; Josip MIHALJ, DVM, Veterinary Practice Soljani, Croatia; Krešimir SEVERIN, DVM, PhD, Full Professor, Faculty of Veterinary Medicine University of Zagreb, Croatia

German word Kurschmied (kur-curing, schmied-blacksmith) is adequate to romanian word mareskalk *-marh* (horse) and gothic word skalk (servant). Particular kind of kuršmid were military kuršmids. Their activity is vanishing at the beginning of the 19th century and of military kušmids in second half of the 19th century, but in Austro-Hungarian monarchy in 20's of the 20th century. The first written material regarding kuršmid in our country originated from Mladen II. of Bribir from the year 1314., when mareskalk Nolpjo temporarily stayed at his castle. The veterinarians protested against their activity because they thought

that would not be able to treat animals based on their education, which will be finally confirmed. Following graduated course they may treat horses and performed meat inspection if they were trained for it. Although some authors quoting that kuršmids and mareskals are the same profession, the other authors quoted that kuršmids were subordinated to mareskals, so thus in this paper these titles are described separately. Considering the subjects that they attended and graduated, we may quote that mareskals provided significant contribution in treating of domestic animals, *i. e.* horses.

Key words: *kuršmids; mareskals; horses*